

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
Т.Н. ҚОРИ НИЁЗИЙ номидаги ЎЗБЕКИСТОН ПЕДАГОГИКА
ФАНЛАРИ ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ

А.МАХМУДОВ, А.ТОШЕВ, М.ТОШЕВ

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ
ШАХМАТ ЎЙИНИГА ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ
БАҲОЛАШНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ

МЕТОДИК ҚЎЛЛАНМА

“Mahalla va Oila” нашриёти
Тошкент – 2022

КБК: 74.267.5

М 32

УЎК: 373.018:794.1(072)

ISBN 978-9943-7729-8-4

Махмудов, А., Тошев, А., Тошев, М.

Бошланғич синф ўқувчиларнинг шахмат ўйинига қобилиятларини баҳолашнинг инновацион усуллари [Матн] : методик қўлланма / А. Махмудов, А. Тошев, М. Тошев. – Тошкент: Mahalla va Oila, 2022. – 42 б.

Методик қўлланмада бошланғич синф ўқувчиларининг шахматни ўрганиш қобилиятларини аниқлаш имконини берувчи инновацион психологик-педагогик усуллар мажмуи келтирилган. Диагностика уларнинг ижодий, ақлий, психологик, жисмоний, маънавий ва ахлоқий шахсий сифатларини аниқлаш орқали амалга оширилади.

Ушбу методик қўлланма шахмат ўқитувчилари, мактаб ташқари таълим ўқитувчилари, бошланғич синф ўқитувчилари, тарбиячилар ва ота-оналар учун тавсия этилади.

Тақризчилар:

Р.Г. Сафарова – педагогика фанлари доктори, профессор.

Э.М. Жуманов – ЎзЖДТСУ ўқитувчиси, ФИДЕ спорт устаси.

Методик қўлланма Т. Н. Қори-Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти илмий Кенгаши томонидан тасдиқланган.
Баённома № 6 – 27.10.2021 й.

© Махмудов А., Тошев А., Тошев М.

© “Mahalla va Oila” нашриёти, 2022.

МУНДАРИЖА

КИРИШ	4
АСОСИЙ ҚИСМИ	6
Шахматнинг болалар ривожланишидаги ўрни.....	6
Шахматчи шахсига қўйиладиган замонавий талаблар.....	9
Бошланғич синф ўқувчиларига шахматни ўргатиш қобилиятини аниқлаш бўйича методикалар мажмуи.....	11
Диққат, концентрация ва диққатни кўчиришни ривожлантирувчи тестлар.....	17
Ташҳис натижаларини таҳлил ва талқин қилиш.....	18
ХУЛОСА	20
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	21
Иловалар	23

КИРИШ

Шахмат - боланинг мантиқий, мустақил ва тизимли фикрлашини ривожлантиришга ёрдам берадиган педагогик воситалардан бири деб ҳисобласак муболаға бўлмайди. Кўплаб психолог ва педагог олимларнинг фикрига кўра, шахмат боланинг шахсий ривожланишига ҳам таъсир кўрсатади. Кўпгина илғор мамлакатларда шахмат ўйини мактаб таълимининг бошланғич босқичига киритилган ва ўқувчиларнинг ижодий ривожланиши учун энг фаол воситалардан бири сифатида қўлланиб келмоқда. Таъкидлаш мумкинки, шахмат билан шуғуланиш натижалари бошқа ўқув фанларини ўзлаштиришда ҳам ижобий таъсир кўрсатиши кўплаб ватанимиз ва хорижий олимларнинг тадқиқот ишларида келтирилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 9 августдаги «Ўзбекистон Республикасида шахматни ривожлантириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-3906-сон ва 2021 йил 14 январдаги «Шахматни янада ривожлантириш ва оммавийлаштириш ҳамда шахматчиларни тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4954-сон Қарорларида «...умумий ўрта таълим мактабларида шахматга ўқитишни босқичма-босқич қамраб олиш, юқори малакали мураббий кадрларни тайёрлаш, шахмат клублари ва умумий ўрта таълим мактаблари шахмат синфларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш», «...тегишли 1 000 та умумий ўрта таълим мактабида 2, 3 ва 4-синф ўқувчиларини «Жисмоний тарбия» фани доирасида 18 соатлик режа асосида шахматга ўқитиш йўлга қўйилади ҳамда уларга методик ёрдам»¹ кўрсатилиши назарда тутилган.

Мазкур қарорларни самарали амалга оширишда «Шахмат» фанининг замонавий ўқув-методик таъминотини шакллантириш ва мактабларга тадбиқ этиш мўҳим ва биринчилар қаторида бажариладиган вазифалардан биридир.

Бошланғич синф ўқувчиларда шахматни ўргатиш ва самарали натижаларга эришишда, боланинг шахматга бўлган кизиқиши, интеллектуал қобилиятини ҳисобга олиш зарурдир. Болаларнинг интеллектуал қобилиятларини баҳолашга доир психологик тестлар

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 9 августдаги «Ўзбекистон Республикасида шахматни ривожлантириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-3906-сон қарори. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 14 январьдаги «Шахматни янада ривожлантириш ва оммавийлаштириш ҳамда шахматчиларни тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4954-сон қарори.

психология амалиётида мавжуд бўлиб уларни шахматни ўргатиш қобилиятини аниқлашда қўлаш мумкин. Лекин бизнинг назаримизда бу тестлар кенг қамровли эмас ва аниқ натижаларни бермайди. Бунинг учун кенг қамровли тест мажмулларни яратиш мақсадга мувофиқдир.

Бошланғич синф ўқувчиларига шахматни ўргатиш қобилиятини аниқлашнинг кенг қамровли усули болаларнинг шахматни ўрганиш қобилиятини аниқлаш билан бирга, болаларнинг ривожланишидаги муайян ақлий, психологик ва физиологик қийинчиликларни аниқлаш имконини беради. Бу эса, ўз навбатида, бу ўзгаришларни ўз вақтида тузатишга қўмаклашади, натижада боланинг умумий ривожланиши ва бошқа ўқув фанларни ўзлаштириши учун самарали бўлиши мумкин.

АСОСИЙ ҚИСМ

Болаларнинг ақлий ривожланишида шахматнинг ўрни

Шахмат нафақат болаларга қувонч ва завқ бағишлайдиган ўйин, балки уларнинг ақлий ва шахсий ривожланишининг таъсирчан, самарали воситаси ҳамдир. Шахматнинг болалар ривожланишидаги афзалликлари кўпгина ўқитувчилар томонидан қайд этилган, хусусан В. Сухомлинский шундай ёзган эди: “Фикрлаш маданиятини тарбиялашда шахматга катта ўрин берилган. Шахмат ўйнаш - интизомли фикрлаш, ҳамда тарбиядир. Лекин бу ерда энг муҳим нарса хотирани ривожлантиришдир. Ёш шахматчиларни кузатар эканман, болалар руҳий жиҳатдан бўлган вазиятни қандай қайта тиклаб, нима бўлишини тасаввур қилиб кўрдим... Шахматсиз ақлий қобилият ва хотирани тўлақонли тарбиялашни тасаввур қилиб бўлмайди...”.

Илмий тадқиқотлар шуни тасдиқлайдики, шахмат билан доимий шуғулланаётган болалар мактабда, айниқса табиий фанлар бўйича ўзлаштириш яхши олиб борадилар. Шахмат – бу бола ривожланишининг, унинг келажакда мактабдаги ютуқлари яхши кўрсаткичларидан бири, чунки шахмат туфайли:

- мустақил фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш. Кўп ўтишли ўйинлар мантиқ, хотира, ва тасаввур ривожлантиради. Ўйин давомида болага қатъиятлилик, мақсадга интилиш, диққатли бўлиш ўқитилади;

- мустақил бўлишни ўргатишади. Ўйин тушунчаси кичик ёшдаги шахсда ўз вақтида қарор қабул қилиш ва унга тўлиқ жавобгар бўлиш ҳамда мақсадга қараб диққатни тез жамлай олиш ва унга эришиш йўллари топа олиш қобилиятини методик жиҳатдан шакллантиради;

- улар муваффақиятсизликларга оқилона ёндашиш қобилиятини шакллантиради. Бу нафақат тўғри хулосалар билан хатолар устида пухта ишлаш, балки келажакда уларни мақсадга қараб қўллаш қобилиятини ҳам англатади. Буларнинг барчаси ақл-заковатни ва ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради, шунингдек ижодкорликни кучайтиради;

- стратегик ва тизимли фикрлаш чегараларини кенгайтириш. Улар вазиятни таҳлил қилиш ва ёдда ютуқли мантикий занжирларни ишлаб чиқишни ўргатади.

Шахмат ўйини мактаб ўқувчиларининг кўргазмали ва образли тафаккурини ривожлантиради, мантикий тафаккурнинг пайдо бўлишига кўмаклашади, қатъиятли бўлишни, диққатли бўлишни, фикрлашни ва мақсадга интилишни ўстиради. Бу ўйинни ўрганган бола ўз-ўзини танқид қилади, мустақил фикрлашга, қарор қабул қилишга, охиригача курашишга, муваффақиятсизликлардан тушкунликка тушмасликка одатланади.

Кўплаб машхур шахматчилар шахмат билан илк бор кичик ёшида танишган, хусусан, Х. Р. Сапабланса, А. Карпов, П. Керес, С. Решевский, М. Эйве қадимги ўйин билан илк бор 4 ёшида танишган, Н. Гаприндашвили, Г. Каспаров – 5 ёшда, В. Смилов, Б. Спасский, Р. Фишер – 6 ёшида, А. Алёхин, М. Таль – 7 ёшида. Шахмат ўйинига жалб қилинган болаларнинг ҳаммаси ҳам чемпион бўлавермайди. Шахматнинг тўлиқ ривожланган шахсни шакллантиришга қўшган салмоқли ҳиссаси жуда ҳам муҳим.

Ёшлигидан шахмат ўйнашни ўрганиш кўплаб болаларнинг ривожланишда ўз тенгдошлари билан ўртоқлашишига ёрдам беради, мулоқотга киришувчан бўлмаган турдаги юз минглаб болалар учун ижод қилишига йўл очади. Мулоқот доирасини кенгайтириш, тўлатўқис ўз-ўзини намоён қилишга, ўз-ўзини англаш имкониятларини кенгайтириш, бу эса болаларга яққаланишни, хаёлий тубанликни енгишга имкон беради.

Бироқ, барча болалар бу ўйинга қизиқмайдилар ва ҳар бир киши шахмат ўйнаш истак-хохишига эга эмас. Шунинг учун, бу боланинг ўйинга мажбурий жалб қилиш, бу ўйинга қизиқиш уйғотиш керак эмас, лекин айти пайтда унинг ақлий ривожланиш даражасини ҳисобга олиш керак. Бу эса мазкур ўйин учун уларнинг қобилиятларини ҳолисона, юқори аниқлик билан аниқлаш имконини берувчи психологик-педагогик воситалар мажмуини талаб қилади.

Илмий адабиётларда болаларнинг шахмат ўйинини ўрганиш салоҳиятини очиб берувчи бир қатор психологик усуллар мавжуд (кўп ҳолларда улар шахматнинг ўзига эмас, балки фақат уларни тайёрлашга йўналтирилади). Шунини таъкидлаш жоизки, болани шахмат доналарини ҳаракатлантиришга ўргатиш қийин эмас, балки уни шахмат позицияларида ва шахмат тафаккурининг аспектларида ҳаракат қилишга ўргатиш жуда кўп вақт талаб қиладиган вазифадир. Бу вазифани амалга ошириш кўп жиҳатдан боланинг ўз-ўзини ривожлантириш учун ички салоҳиятига боғлиқ. Ушбу салоҳиятнинг муҳим хусусиятларидан бири ўрганиш қобилиятидир.

Хорижий ва маҳаллий олимларнинг тадқиқотлари, шунингдек, шахматни ўқитиш тажрибаси шуни кўрсатадики, шахмат машғулотларини бошлаш учун энг қулай ёш 5 дан 10 йилгача бўлган ораликқа тўғри келади, чунки бу даврдан бошлаб болалар ақлда ҳаракат қилиш қобилиятини шакллантира бошлайдилар. Ривожланишнинг бу босқичида шахмат идеал модел ҳисобланади. Бошланғич мактаб ёшида бола ақл-заковатининг жадал ривожланиши нафақат инсон руҳиятида, балки умуман ҳаётида ҳам катта роль ўйнайди. Агар шахмат ҳаммага ўргатилса, шахмат ўйинини ўйнашни давом этиш ёки этмаслигидан қатъий назар, барча болаларга айнан нима беришини тушуниш билан боғлиқ бўлган “тарбиявий” кўрсатма етакчи бўлиб қолади.

Шахматнинг болалар ривожланишидаги ўрни қуйидагича:

- тафаккурнинг уйғониши, билиш фаолияти, абстракт ва конкрет тафаккурнинг ривожланиши;
- мантиқий гўзаллик ва образли тафаккур қилиш оламига кириш;
- атрофингиздаги олам ҳақидаги тушунчангизни кенгайтириш;
- хотирани ривожлантириш, диққат, қатъият;
- билимнинг креатив (ижодий) вазифасини таъминлаш;
- шахснинг бошқа ижобий хусусиятларини тарбиялаш.

Экспериментал тарзда шахматни фаол ўйнаётган болаларда интеллектуал реакция тезлиги ўйнамайдиган болаларга нисбатан 40% юқори эканлиги аниқланди. Бу ҳар бир боланинг ақл хусусиятлари битта маълумот билан доимий қотиб қолган бўлмайди, балки муайян таълим шароитида прогрессив ўзгаришларга учрашини англатади. Бундай шароитни таъминлашда муҳим ўрин шахматга тегишли.

Шахмат-боланинг кўп томонлама ривожланиш воситаси. Бу умумий маданиятни юксалтиришга қаратилган ўйин характеридаги умуминсоний интизомдир. Шахмат ташқи ва ички нутқнинг ривожланишига, комбинатор ва мантиқий фикрлаш, ирода, ҳаётий фаоллик, танқидийлик, ўзини ўзи таҳлил қилиш ва ўз-ўзини баҳолаш, мустақил таълим олиш қобилиятига таъсир қилади.

Мактаб таълимининг муаммоли томони доимо бўлиб келган ва қолаверса, олинган билимларни амалда қўллай олиш қобилиятини бермайди. Шахмат болалар учун амалий жиҳатдан ривожланган ва узвий назарияга эга бўлган амалий ва қизиқарли амалий фаолиятдир.

Барча болаларга шахматни ўргатиш керак. Ва буни амалага оширишнинг энг қулай вақти, мутахассисларнинг фикрига кўра, бошланғич мактабда ёки ҳатто ундан ҳам олдин. Шахматни ёқтирадиган ўқувчиларга эса ўқишни ўрта мактабда давом эттириш имконияти берилиши керак.

Лекин кўпинча боланинг келажакда шахмат гроссмейстери бўлиш ички салоҳияти (истеъдоди) мавжуд. Лекин унинг ёши ёки бошқа сабабларга кўра, у ҳали шахматга жалб қилинмайди. Бундай ҳолларда унинг “яширин” истеъдодини ҳисобга олмаганда, фақат ташқи омиллар асосида қарор қабул қила олмаслик керак. Афсуски, шахмат дидактикасида табиатнинг “яширин” истеъдодини кўриш, шахматда боланинг потенциал ривожланишини кўриш ва баҳолаш имконини берувчи объектив воситалар йўқ.

Т.А. Огневанинг фикрича, “шахмат орқали боланинг ривожланиш сифати ва тезлигини ошириш учун боланинг бу ўйинни ўрганишдан олдин шахматни ўрганиш қобилиятини билиш муҳимдир.” У ҳар бир боланинг ҳақиқий ривожланиш зонасини кўришга имкон берадиган асл психологик методлар тизимини ишлаб чиқди. Бу сизга ўқув жараёнида унинг учун кучига қараб белгиланган юкламани аниқлаш имконини беради. Натижада боланинг шахмат қобилиятлари прогнози амалга оширилади.

Шахматчи шахсига қўйиладиган замонавий талаблар

Шахмат ўйнаш қобилиятини холисона баҳолаш учун шахматчиларга қўйиладиган талабларни, яъни шахматчи қандай психологик, физиологик, ақлий, ижодий, ахлоқий сифатларга эга бўлиши кераклигини билиш керак. Шундай қилиб, муаммо шахмат ўйини учун боланинг салоҳиятини ҳар томонлама баҳолашда ётади. Шунинг учун турли хил диагностик воситалар ва усуллар керак. Шахматни ўрганиш ва шахсни шакллантиришни ташҳислашнинг бу усуллари бутун ўқув материални қамраб олган ҳолда ривожлантирувчи таълим тамойилларига асосланиши лозим.

Бошланғич синф ўқувчиларига шахматни ўргатиш қобилиятини аниқлашнинг ҳар томонлама методикасини ишлаб чиқиш жуда мураккаб муаммо бўлиб, у махсус психологик-педагогик диагностик усулларни ишлаб чиқишни талаб этади. Бизнингча, бундай восита ва усуллар шахмат ўйинининг барча таркибий қисмларини тизимли баҳолашга асосланиши лозим. Салоҳиятни баҳолашга ҳар томонлама ёндашиш шахмат оламининг энг яхши

вакиллари эга бўлган шахсий фазилатларни ҳисобга олган ҳолда ва уларнинг ишининг максимал муваффақияти учун шарт-шароитлар нуқтаи назаридан ишлаб чиқилиши керак.

Бошланғич синф ўқувчиларининг шахмат ўйнаш қобилиятини аниқлаш бўйича таклиф этилаётган мажмуавий методикага шахмат “вундеркинд”ларига хос бўлган психологик, жисмоний, ақлий, ижодий ва маънавий-ахлоқий сифатларни ўзига қамраб олган.

Асосан эмпирик ва анкета маълумотларига асосланган бошқа усуллардан фарқли равишда таклиф этилаётган мураккаб методика илмий ва ихтисослаштирилган адабиётлар таҳлили, психологик-педагогик тажрибалар, шахмат дарсларини ўқитиш тажрибаси ва дунёнинг етакчи шахматчиларининг фикрлари асосида ишлаб чиқилади.

Шахмат “вундеркинди” учун белгиланган талабларни биз 5 блок гуруҳларига ажратдик: психологик, жисмоний, интеллектуал, ижодий ва маънавий-ахлоқий (1-расм). Табиийки, уларнинг барчаси бир-бирига боғлиқ ва ўзаро боғлиқ. Ушбу бўлиниш шартли бўлиб, боланинг шахмат йўлининг бошида керакли потенциал имкониятларини аниқлашга ёрдам беради. Бу фарқланиш ана шу фазилатларнинг қайси бири туғма деб ҳисобланиши ва ҳаёт давомида ривожланиши ва ривожланиши мумкинлиги, ҳамда уларнинг қайси бири фақат шахмат ўйнига таълуқли эканлигини аниқлаш имконини беради.

1-расм. Шахматчи шахсиятига қўйиладиган талаблар

Аниқланган талаблар ва уларнинг таркибий қисмлари асосида боланинг шахсий сифатларининг мос келишини аниқлаш учун диагностик воситалардан фойдаланиш мумкин.

Бошланғич синф ўқувчиларига шахматни ўргатиш қобилиятини аниқлаш бўйича методикалар мажмуи

Маълум бўлган ва ўзгартирилган тестлар асосида ўқувчиларнинг ақлий, ижодий ва психологик сифатлари ташхисланади. Натижалар 2-жадвалга киритилади. Психологик тестлар асосий диагностик воситалар сифатида танланди: “таҳлил қилиш қобилияти”ни аниқлаш, “фикрлаш ва қийинчиликларни алмаштириш фаолияти”ни аниқлаш, боланинг ақлий қобилиятини аниқлаш, шунингдек, “шахснинг ҳиссий ҳолати” - боланинг психофизиологик ҳолатини ўрганишга имкон берувчи Лушер – Дорофеева рангли тестини ўзгартириш.

Шахматни ўрганиш қобилиятини психологик тестлар асосида баҳолаш методикаси

Мактаб ўқувчиси ақлий ривожланишининг асосий мазмуни ички ҳаракатларни шакллантиришдир. Лекин улар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки ташқи, амалий ҳаракатларнинг “ичига” ўтиши натижасида пайдо бўлади.

Болалар 5 ёшида қандай ўйнашни кузатганмисиз? Бу ёшдан бошлаб, улар шериксиз, баъзан эса ташқаридан кўринадиган ҳаракатларсиз ҳам фаолият юрита оладилар. “Ички” ўйинининг бу ўтиши боланинг ақлий ривожланишидаги муҳим босқич бўлиб, воқеликни руҳий жиҳатдан айлантириш қобилиятининг пайдо бўлишини белгилайди. Шахмат бу ўтишни осонлаштириш воситаларидан биридир.

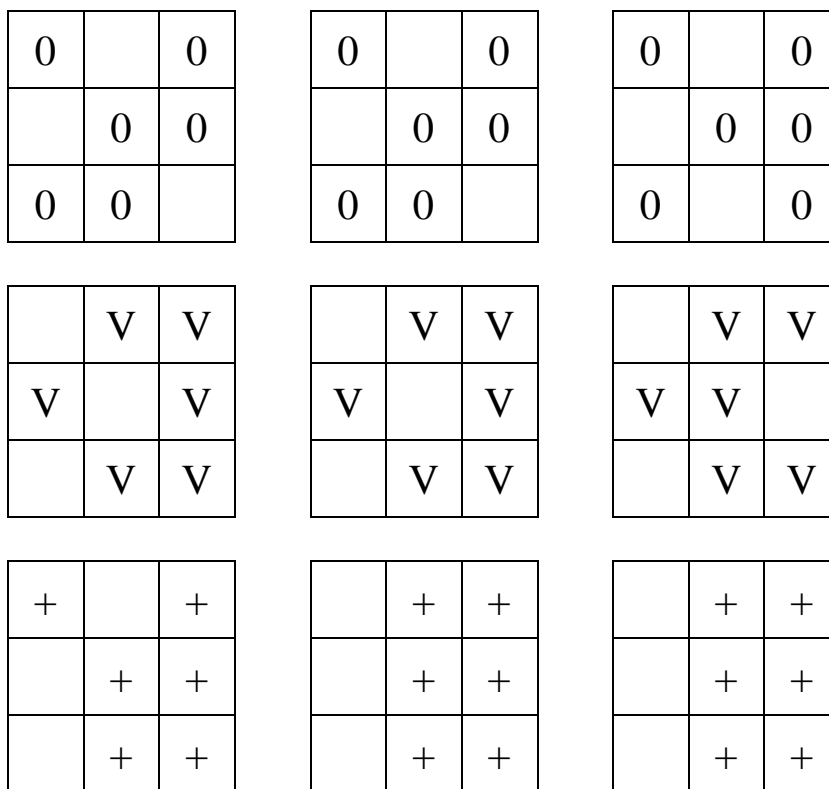
Усуллардан бири таҳлил қилиш қобилиятини аниқлашга қаратилган. Иккинчиси - “деворни чизиш” - нейропсихологик текширув методлари мажмуасидан олинади ва моторика соҳасининг фикрлаш инерцияси ва қийинчиликларни алмаштириш фаолияти каби камчиликларини аниқлашга имкон беради. Учинчи метод боланинг ақлий ҳаракат қилиш қобилиятини диагностика қилади. Тўртинчи усул (“шахснинг ҳиссий ҳолати” - Люшер - Дорофеева ранглар тестининг модификацияси) боланинг психофизиологик ҳолатини ўрганиш имконини беради, бу эса тест давомида ҳиссий кайфият ва ички фаоллик даражасини белгилайди.

Ушбу методлар блоки бошланғич синф ўқувчиларининг шахмат ўйнаш қобилиятини жуда юқори ташҳис қўйиш билан аниқлаш имконини беради. Ушбу тестда юқори натижаларни кўрсатган болалар шахмат ўйнашни ўрганиш ва узоқ вақт давомида барқарор қизиқишни сақлаб қолиш учун кўпроқ тайёр бўладилар ва бу шахмат ўйнашни билмайдиган болалар учун жуда барқарор таълим гуруҳларини яратишга имкон беради.

Биринчи усул таҳлил қилиш қобилиятини аниқлашга қаратилган. Рус психологи, психология фанлари доктори А. З. Закнинг вазифаларига асосланади. 2-расмда болага таклиф этилган учта топшириқ намуналари кўрсатилган.

Вазифа шарти. Айланалар учта квадратда чизилади. Иккита квадратда улар айнан бир хил жойлашади, қолган квадратда эса битта айлана бошқа иккитадан фарқли жойлашади. Бу квадратни топинг ва устига тасдиқ белгисини қўйинг. Бу сизнинг вазифангизга жавобингиз бўлади. Агар сиз доиралар билан муаммони ҳал қилган

бўлсангиз, унда таёқчалар ва крест билан вазтфанитхудди шу тарздабажариш керак.

2 расм

Натижани таҳлил қилиш. Агар барча вазифалар тўғри ечилган бўлса, бу бола ривожланишнинг ёш меъёрига мувофиқлигини кўрсатади. Агар бир-иккита топшириқ тўғри бажарилса, боланинг диққат-эътиборида муаммолар мавжуд. Бу одатда, таъсирчан ёки жуда ҳиссий бўлган болаларга хосдир. Агар бизнинг синалаётган боламиз бирорта вазифани бажармаган бўлса, унда объектларни солиштириш қобилияти ривожланишининг паст даражасига эга эканлиги ҳақида тахмин қилиш мумкин. Бундай ҳолда, шахмат дарслари таҳлил қилиш қобилиятини ривожлантириш учун тавсия этилади, аммо юклама ҳажми камайтирилган шароитда.

Иккинчи техника “деворни чизиш” нейрпсихологик текширув методлари мажмуасидан олинади ва моторика соҳасининг стереотип ҳаракатлар сифатида бир дастуридан иккинчисига ўтишдаги қийинчиликлар каби камчиликларини аниқлаш имконини беради.

Вазифа шarti. Олдингиздаги деворнинг бошланишини кўрасиз. Қалам олинг ва худди шу тарзда давом этинг. Шу билан бирга қаламни қоғоздан суғуриб бўлмайди. Варақнинг охирига чизинг.

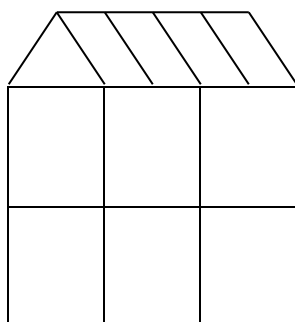

3-расм.

Агар бола фақат битта элементни, масалан, бурчакларни чизишда давом этса, бу фикрлаш инерциясини кўрсатади. Агар элементлар орасида платформалар бўлса, бу фаолиятда ўтиш қийинлигини кўрсатади. Сатр охирига келиб элементларнинг ўлчами ошган ҳолатда бола чарчашининг ортганлигини кўрамиз. Бу, шунингдек, девор нақш элементларини камайтириш билан кўрсатилган бўлиши мумкин. Аниқланган камчиликлар шахмат дарсларида ақлий фаолият самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади ва ўқув жараёнини секинлаштиради. Боланинг бу қийинчиликларини енгиш ота-онасининг жиддий ташвишига айланиши керак, чунки уларни фақат шахмат машқларини бажариш билан бартараф этиб бўлмайди.

Шахматни ўрганиш қобилиятини аниқлашнинг **учинчи усули** Т.А. Огнева томонидан ишлаб чиқилган. Бу боланинг ақлий ҳаракат қилиш қобилиятини ташхислайди ва “архитектор ва курувчилар” деб аталади. Моддий уйнинг бир расм ва рамзлар бир қатор (шакл. 4).

Уй лойиҳаси.

2 – қават

3 – кириш
жойи

4-расм.

Вазифа шарти. Расмда уй кўрсатилган. Неча қаватга эга эканлигини ҳисобланг. Тўғри, 2 қават. Уйдаги қаватлар сонини горизонтал чизиқ билан 2 - сони билан белгилайлик:

Ана энди бу уйда қанча кириш борлигини ҳисобланг. Биласизми, албатта, бир кираверишдаги хонадонларнинг деразалари бир-бирининг устига жойлашган. Тўғри, бу уйда 3 та кириш жойи бор. Уйдаги киришларнинг умумий сонини вертикал чизиқ билан бир қатор 3-билан ифодалайлик:.

Қаватлар ва киришларнинг рақамлари ва тире бўлган ушбу белгилар ушбу уйнинг лойиҳаси деб аталади.

Қуйидаги вазифани бажаринг:

Берилган лойиҳалар бўйича уйларни чизиш керак.

1 лойиҳа – **3 – ва 2** |.

2 лойиҳа – **4 – ва 3** |.

3-лойиҳа – **2 – ва 1** |.

Амалиёт шуни кўрсатадики, бу вазифани уддалаган болалар шахмат ўйинини муваффақиятли эгаллайдилар. Ҳатто бир-иккита вазифани бажариши ҳам, шахматни ўрганиш учун яхши башорат беради. Агар бола бирон-бир вазифани тўғри чизмаган бўлса-да, фақат намунани кўчирган бўлса, унда бу репродуктив фаолият услубини кўрсатиши мумкин (тавсия этилган вазифа шартларини мустақил таҳлил қилмасдан катталарнинг ҳаракатларини такрорлаш тенденцияси мавжуд).

Агар бола вазифани бажаришдан бош тортса ёки вазифани уйининг айримларининг ўзбошимчалик билан чизмаси билан алмаштирса, биз қидирув фаолиятининг заиф ривожланишини таҳмин қилишимиз мумкин. Бундай болалар шахмат ўйини қоидаларини ўрганишлари мумкин, лекин шу билан бирга уларда ўрганиш қобилияти паст бўлади. Бу шахмат дарсларида олинган билимларни ўз ўйинингизга ўтказмасликда ҳам намоён бўлади.

Тўртинчи услуб “Шахснинг ҳиссий мавқеи” деб аталади.

Лушер-Дорофеева рангли тестининг модификацияси бўлиб, боланинг психофизиологик ҳолатини ўрганиш имконини беради. Методика ушбу тест давомида ички фаолиятнинг ҳиссий ҳолати ва даражасини аниқлайди. Уни амалга ошириш учун ҳар бир болада учта рангли қалам бўлиши керак: қизил, кўк ва яшил.

Тест материали учта бир хил квадратдан икки қатордан иборат.

Кўрсатмалар № 1: “Квадратларнинг юқори қаторини рангланг, шунда уларнинг ҳар бири фақат битта рангда – қатордаги ҳар бир

квадрат фақат қизил, ёки фақат яшил ёки фақат кўк бўлиши мумкин. Барча квадратлар бошқа рангда бўлиши керак.”

Кўрсатма № 2: (бола квадратлар устки қаторини бўяшни яқунлагач, унга янги топшириқ берилади) “сиз чизган қаторга қаранг ва бу квадратларни рангли тартибга солишни ёқтирасизми, деб ўйланг. Уни ўзгартиришни истайсизми, ёки сиз уни ўша ҳолатда қолдиришни истайсизми? Квадратлар иккинчи қаторини хохлаганингиздек бўяб чиқинг”.

Ушбу техникани талқин қилиш ва декодлаштириш болалар томонидан бўялган квадратларнинг иккинчи қатори бўйича амалга оширилади. Биринчи бўяш вазифани бажаришда болани йўналтириш ва ўқитиш учун зарур, шунинг учун у ҳисобга олинмайди.

Иккинчи қатордаги рангли квадратларнинг ранглари формула кўринишида ёзилган бўлиб, уларнинг ҳарфлари шу предметнинг ранг тартибига мос келади. Ҳар бир формуланинг изоҳи 1-жадвалда “натижалар шарҳи” келтирилган.

Натижаларнинг шарҳи (Дорофеева и Т.А. Огнева бўйича).

1-жадвал

Ранг формуласи	Функционал ҳолати	Функционал ҳолатнинг шарҳи	Даража
К – С – З	Функционал зўриқиш (ФЗ)	Огоҳлик ҳолатига, йўналтирувчи ҳиссиётлар, фаоллик, диққат-эътиборнинг оширилиши хос; ушбу ҳолат функционал тизимни реакция билдиришининг оптимал варианты бўлиб келади.	Юқори - 3
С – К – З	Функционал дам олиш (Фд)	Тинч, мувозанатли ҳолат – фаолиятнинг ҳар хил турлари учун энг оптимал, зўриқишни талаб қилмайди; ушбу ҳолат ифодаланган кечинмалар йўқлиги ҳақида далолат беради.	Ўрта - 2
С – З – К	Функционал кўзғалиш (ФК)	Ижобий ҳиссиётларнинг устиворлиги – қониқиш ҳиссиётини кеичиришдан завқланишгача.	Юқори - 3
К – З – С	Функционал	Ҳолат эҳтиёжларни қониқтирмасликнинг	Паст - 1

	секинлашиш (ФС)	(функционал кўзғалиш ҳолатига мос равишда) натижасидир. Ушбу ҳолат салбий ҳиссиётлар (ҳафагарчилик, қайғу) устиворлиги ҳақида далолат беради; ўзгаришлар диапазони - ҳафагарчиликдан – тушкунликгача, андишадан – қайғуришгача, организмни барча тизимларининг ўта зўриқиши.	
З – С – К	Аффектив кўзғалиш ҳолати (АҚХ)	Фаол аффектлар - қайғуришдан бетоқатлик ҳиссиётигача, норозилик билдиришдан ғазаб ва жаҳлгача.	Ўрта - 2
З – К – С	Аффектив тўхталиш ҳолати (АТХ)	Кучли салбий ҳиссиётлар устиворлиги кўлами ўзини йўқотиб қолиш ҳолатидан психик қулайсизлик ва қўрқишгача.	Паст- 1

Диққат, диққатни жамлаш ва диққатни кўчиришни ривожлантирувчи тестлар

Диққат, диққатни жамлаш ва диққат кўчиришни ривожлантиришга қаратилган тестлар қуйидаги сифат кўрсаткичларига асосланади:

- таҳлилий ва синтетик операцияларни ўзлаштириш даражаси, шу жумладан умумлаштириш ва абстракциялаш;

- тафаккур мослашувчанлиги даражаси ва ўзгарувчан шароитларга ақлий операцияларни мос равишда қайта куриш билан жавоб бериш қобилияти;

- ақлий фаолиятнинг аниқ ёки абстракт компонентлари ўртасидаги яқин боғланиш ёки етарли алоқанинг йўқлиги.

Индивидуал фарқлар таҳлил ва синтез каби ақлий операцияларда ҳам яққол кўзга ташланади. Маълумки, ўрганилаётган ҳодиса ёки объектнинг моҳиятини тушуниш таҳлил ва синтез жараёнлари бирликда кечганидагина содир бўлади.

Фикрлашнинг мослашувчанлиги учта асосий кўрсаткич билан белгиланади: 1) вазифага муаммо сифатида ёндашиш; ҳаракат тартибларининг мос равишда ўзгариши; 2) ўзгарган шартларга мувофиқ билим ёки кўникмаларни ва уларнинг тизимларини қайта куриш қулайлиги; 3) бир хил ҳаракат тартибидан бошқасига ўтиш

қобилияти ёки қулайлиги. Ўқувчининг фарқланишига асос бўлган бу мезонлар ўқувчининг энг муҳим умумий хусусияти - ўрганиш қобилияти - “ўрганувчанлик” ни очиб беришга ёрдам беради.

Ташҳис натижаларини таҳлил ва талқин қилиш

Қайд этилганидек, шахматни ўрганиш қобилиятини ҳар томонлама баҳолаш талаба шахсининг психологик, ақлий, ижодий, жисмоний, маънавий ва ахлоқий сифатларини аниқлашдан иборат. Қуйида синалган шахс хусусиятлари ва ташҳис воситалари ҳамда ривожланиш даражаси кўрсатилган жадвал келтирилган. Тавсия этилган воситалар (тестлар, шахмат ўйини, масалалар ечиш) асосида сонли кўрсаткичлар аниқланади ва жадвалга киритилади.

Шахмат ўйинига қобилиятини аниқлаш бўйича текширилган сифатларининг натижалари

2- жадвал.

№	Блоклар ва текшириладиган сифатлар	Ташҳис воситалари			Ривожланиш даражаси		
		Тест	Ўйин	Вазифа	юқори	ўрта	паст
I.	Психологик						
1.1	Хотира						
1.2	Диққат						
1.3	Диққатни жамлаш						
1.4	Рефлексия						
1.5	Стрессга нисбатан чидамлиги						
II.	Интеллектуал						
2.1	Шахмат назариясини билиш даражаси						
2.2	Умумий билимлар						
2.3	Аниқ фанларни билиш даражаси						
III.	Креатив (ижодий)						
3.1	Маълумот таҳлили						
3.2	Умумлаштириш ва тизимлаштириш кўникмаси						

3.3	Асосийсини ажарата олиш кўникмаси						
3.4	Сиртдагини кўра олиш кўникмаси						
IV.	Жисмоний						
4.1	Ирода сифатлари						
4.2	Интизом						
4.3	Меҳнатсеварлик						
4.4	Ўзини ўзи назорат қилиш						
4.5	Ўзини ўзи ташкиллаштириш						
4.6	Сабрлилиги						
V.	Маънавий-ахлоқий						
5.1	Ўйинга мотивацияси						
5.2	Мулоқот маданияти						
5.3	Қадриятни танлаш						
5.4	Ёрдамга келиши						

Тавсия этилган мураккаб методика нафақат болаларнинг шахматни ўрганиш қобилиятларини аниқлаш, балки болаларнинг ривожланишидаги айрим қийинчиликларни, уларни кейинчалик коррекциялаш учун зарур чора-тадбирларни ўз вақтида аниқлаш ва ишлаб чиқиш имконини беради.

ХУЛОСА

Шахмат ўйнаш қобилияти кўп жиҳатдан ўйинчининг индивидуал хусусиятларига боғлиқ бўлиб, хотира, диққат ва фикрлаш каби руҳий жараёнларни ўз ичига қамраб олади.

Бошланғич синф ўқувчиларининг шахматни ўрганиш салоҳиятини тўлиқ баҳолаш учун 5 та йўналиш бўйича шахматни ўрганиш қобилиятини баҳолашни қамраб олган кенг қамровли методика таклиф этилади: психологик сифатлар, жисмоний сифатлар, ақлий сифатлар, ижодий ва маънавий-ахлоқий фазилатлар.

Ушбу ривожланиш талабанинг психологик, ижодий ва интеллектуал сифатларини баҳолаш методикасини тақдим этади. Баҳолаш тест усулларида фойдаланишга асосланади.

Бу методлар мажмуасидан фойдаланиш тажрибаси нафақат болаларнинг шахматни ўрганиш қобилиятларини аниқлаш, балки болаларнинг ривожланишидаги айрим қийинчиликларни, уларнинг кейинги коррективкаси билан ўз вақтида аниқлаш боланинг умумий ривожланишига катта фойда келтиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абрамов С.П., Барский В.Л. Шахматы: первый год обучения. Методика проведения занятий. Москва, ООО «Дайв», учебное пособие, 2009, 256 с.
2. Анишева В.Е. Методические особенности индивидуализированного начального обучения шахматам детей младшего школьного возраста: дис. ... канд. пед. наук / Анишева Варвара Евгеньевна; РГАФК. - М., 2002. - 163 с.: ил.
3. Барташников А. Психологические особенности и формирование оперативной памяти у школьников и шахматистов: Дисс. ... к. псих. н. — М., 1988. — 211с.
4. Вершинин М. А. Теория проектирования системы формирования логического мышления шахматистов: дис. ... доктора педагогических наук, Волгогр. гос. акад. физ. культуры. — Волгоград, 2005. — 506 с.
5. Большая энциклопедия. Шахматы. - Москва: Издательство АСТ, 2018. - 208 с.
6. Габбазова А.Я. Интеллектуальное развитие детей младшего школьного возраста в процессе обучения шахматной игре : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 : М., 2005 151 с. РГБ ОД, 61:05-19/671.
7. Гнатко Н. Преобразование потенциальной креативности в актуальную в ходе овладения шахматной игрой: Автореф. дисс. ... к. псих. н. — М., 1994. —23 с.
8. Гришин В. Г. Дети играют в шахматы: Кн. Для воспитателей дет. Сада и родителей.- 2-е изд.,дораб.-М.: Просвещение: АО “Учеб. Лит.”, 1995.-159 с.
9. Джураев Р.Х., Махмудов А.Х., Камилова А.Б. Шахматы - как эффективное средство непрерывного формирования и развития творческих способностей детей.-Т.: Узлуксиз таълим, 2019.-№3.-с.58-64.
10. Зак А. Путешествие в Сообразилию или как помочь ребенку статьмышленым. НПО «Перспектива». М., 1993.
11. Князева В. В. Структура и содержание учебного предмета шахматы в системе общеобразовательной школы России. - Дисс.. на соиск. д.п.н., М.: 2000.-410 с.
12. Костенюк А. К. Требования современного мира к системам образования. Шахматы — как способ стимулирования интеллектуального развития детей // Материалы Международной

науч.-практ. конф., — Ч. 3. — Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2011. — С.157.

13. Купрашвили В.Р. Общеобразовательное и развивающее значение обучения игре в шахматы в начальных классах: Дисс.... к. п. н. — Тбилиси, 1987. — 222 с.

14. Кучумова Е. Развитие рефлексивной деятельности при обучении юных шахматистов: Автореф. дис.... к. псих. н. — М., 1997. — 31 с.

15. Матюшкин А.М. Мышление, обучение, творчество. М., 2003.

16. Mahmudov A.X. va boshq. Shaxmat birinchi marotaba o'rganuvchilar va umumta'lim maktablari uchun: o'quv-metodik qo'llanma/ - Toshkent: Nodirabegim nashriyoti, 2021.- 96 b.

17. Махмудов А., Якубов Ж. Болаларнинг ижодий қобилиятини шахмат ўйинини ўргатиш орқали ривожлантириш.-Т.: Мактаб ва хаёт.- Тошкент, 2019. -№ 2 . - 8-10. Б.

18. Огнева Т.А. Диагностика уровня дифференцированности зрительного восприятия у первоклассников/ «Возможности практической психологии в образовании. Из опыта работы психологов УЦ «перспектива». Вып. 3. Ред. Пилипко Н.В. М.: УЦ «Перспектива», 2001. С. 78-84.

19. Сала Г., Горини А., Праветтони Г. Умение решать математические задачи и шахматы: экспериментальное исследование на младших школьниках. SAGE Open, (2015), стр.1 - 9

20. Сухин И. Шахматы в начальной школе: задачник.- Москва: Издательство АСТ: Кладезь, 2019.- 320 с.

21. Тарасова О. В. Педагогические условия формирования логической культуры младших школьников средствами шахматной деятельности: дис. ... канд. пед. наук.- Казань, 2005. — 209 с.

22. Уманская Э.Э. Шахматы в школе. Первый год обучения: учеб. пособ. для общеобр. Орган. 2-изд.-М.: Просвещение, 2018.-175 с.

23. Шахматы –школе / Сост. Б.С. Гершунский, А.Н. Костьев; Под ред. Б.С. Гершунского, А.Н. Крогиуса, В.С. Хелемендика.- М.: Педагогика, 1991.-336 с.

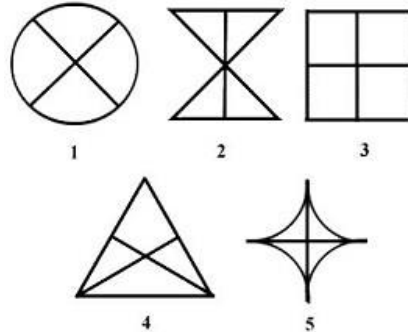
24. R. Aciego , L. Garcia , M. Betancort. Польза шахмат для интеллектуального и социально-эмоционального обогащения у школьников. Испанский журнал психологии, 15 (2012) , с. 551 - 559

25. <http://www.1sakhapresident.ru/index.php/ru/component/content/article/401-170709>

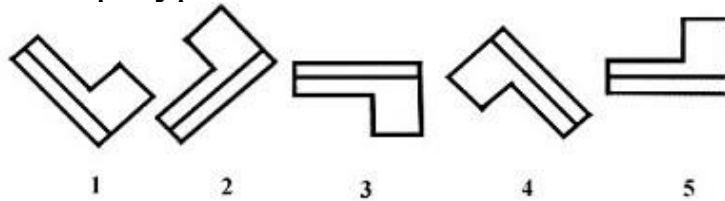
<https://rosuchebnik.ru/material/shakhmaty-v-shkole/>

Тест №1. Кўргазмали - қиёфа тести

1. Ортиқча фигурани белгиланг.

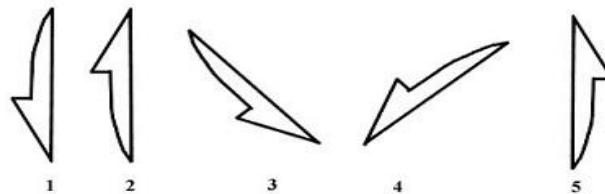

2. Ортиқча фигурани

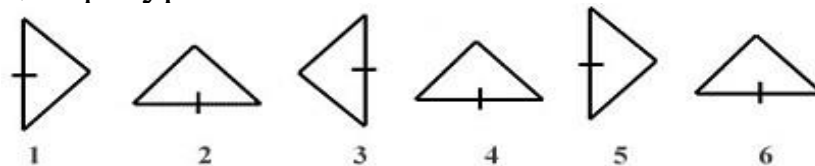

белгиланг.

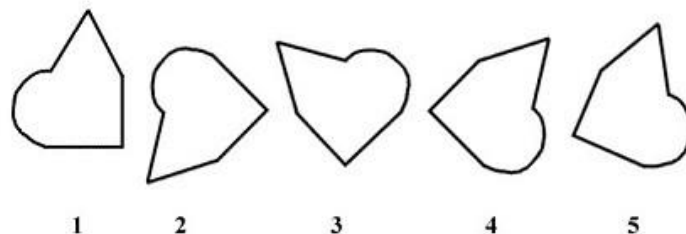
3. Ортиқча фигурани белгиланг.

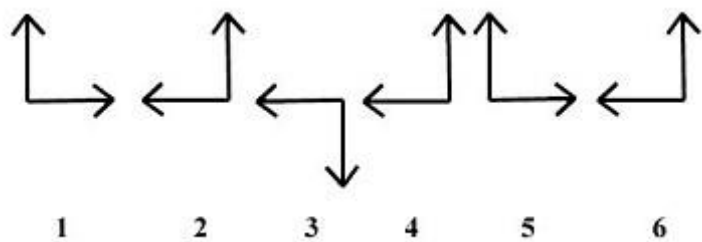
4. Ортиқча фигурани белгиланг.

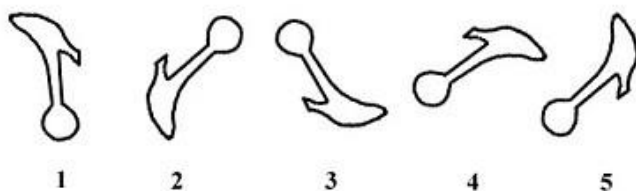
5. Ортиқча фигурани белгиланг.

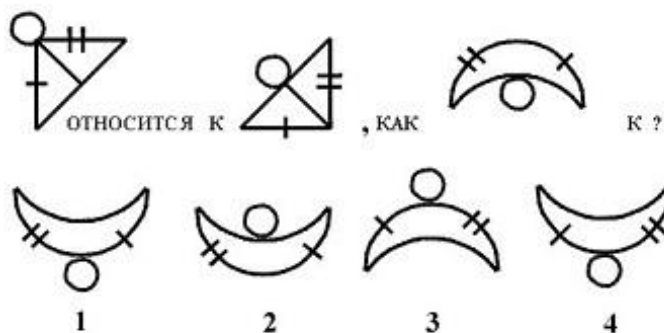
6. Ортиқча фигурани белгиланг.

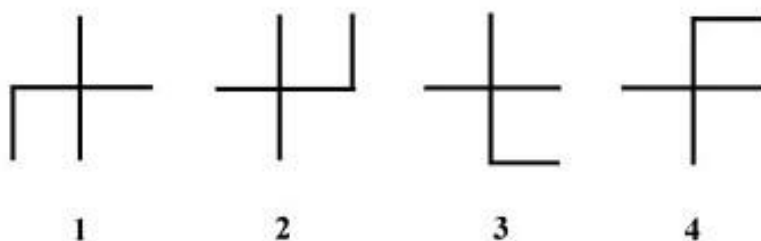
7. Ортиқча фигурани белгиланг.

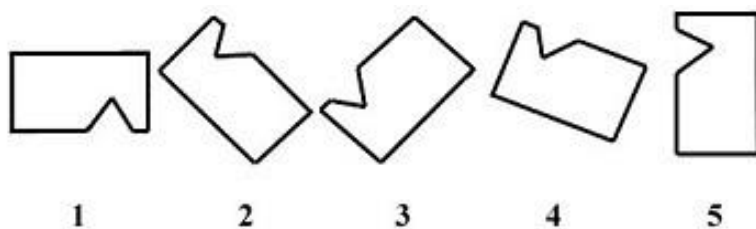
8. Рақмлаштирилга тўррат фигурадан танлаб, қолдириб кетганини киритинг.

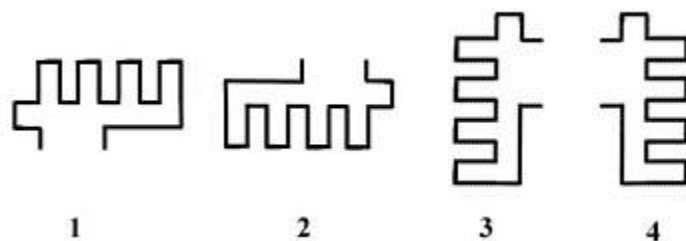
9. Ортиқча фигурани белгиланг.

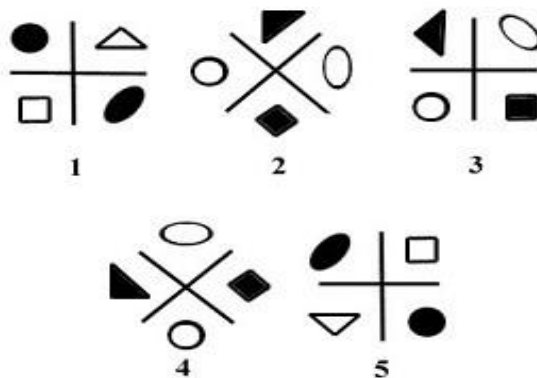
10. Ортиқча фигурани белгиланг.

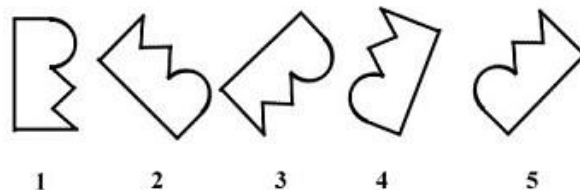
11. Ортиқча фигурани белгиланг.

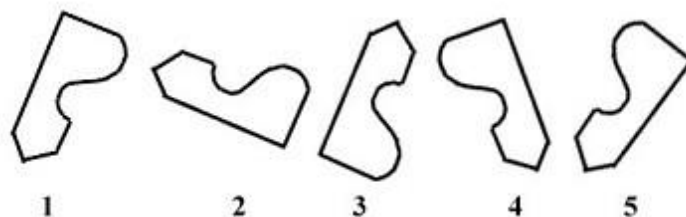
12. Ортиқча фигурани белгиланг.

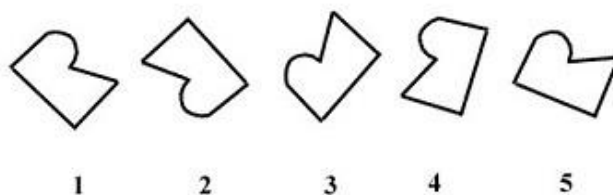
13. Ортиқча фигурани белгиланг.

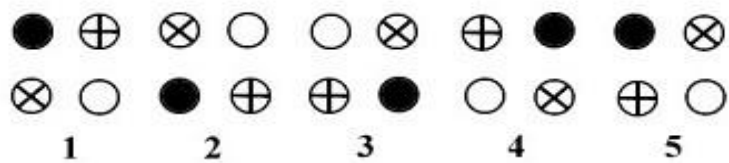
14. Ортиқча фигурани белгиланг.

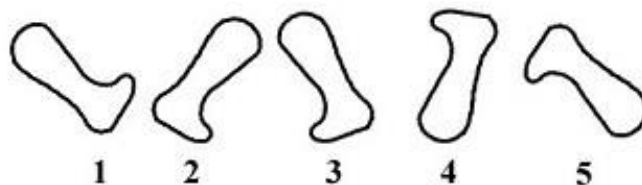
15. Ортиқча фигурани белгиланг.

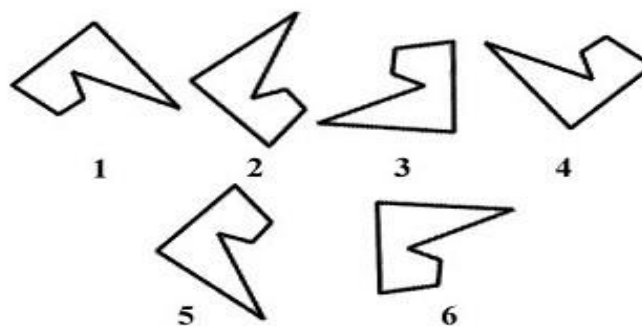
16. Ортиқча фигурани белгиланг.

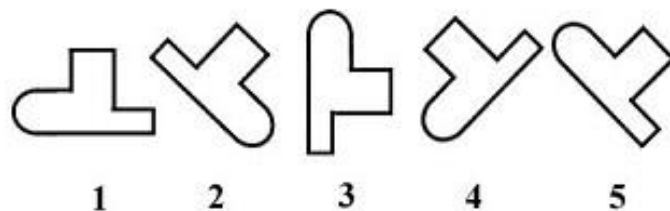
17. Ортиқча фигурани белгиланг.

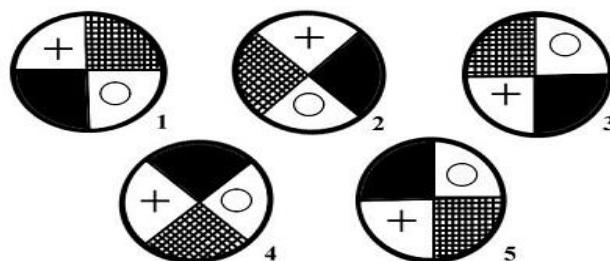
18. Ортиқча фигурани белгиланг.

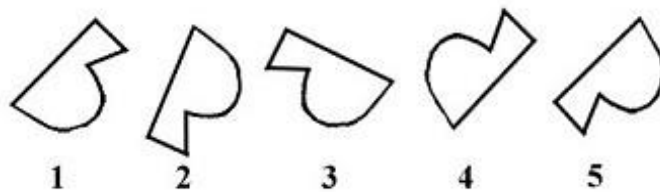
19. Ортиқча фигурани белгиланг.

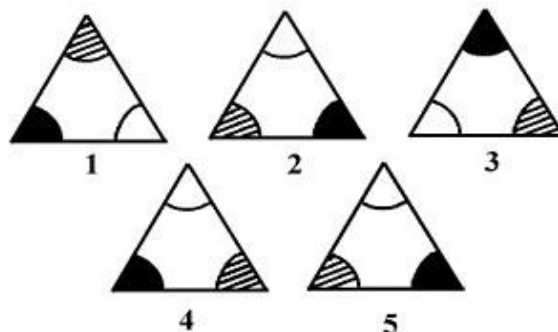
20. Ортиқча фигурани белгиланг.

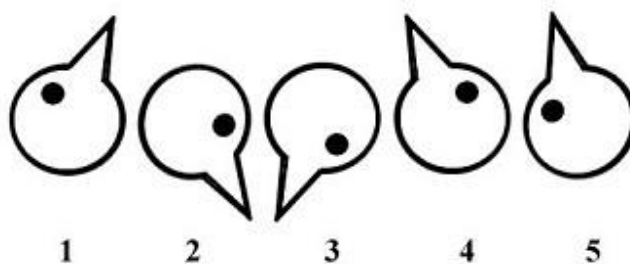
22. Ортиқча фигурани белгиланг.

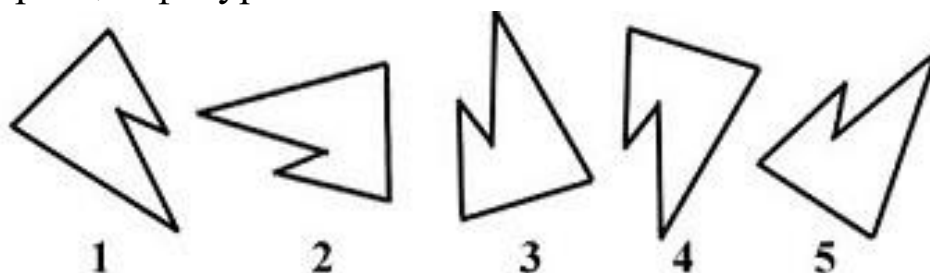
23. Ортиқча фигурани белгиланг.

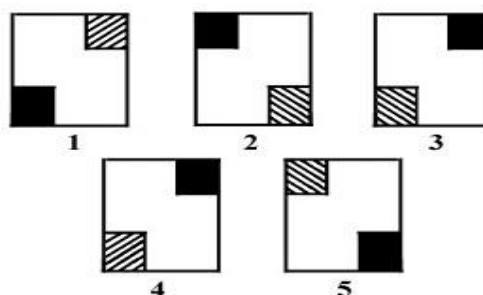
24. Ортиқча фигурани белгиланг.

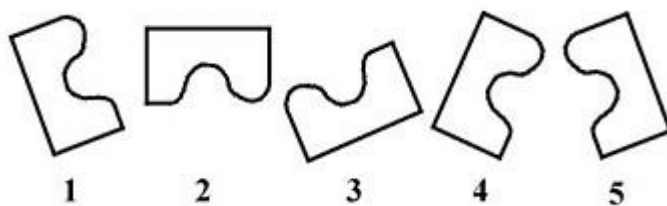
25. Ортиқча фигурани белгиланг.

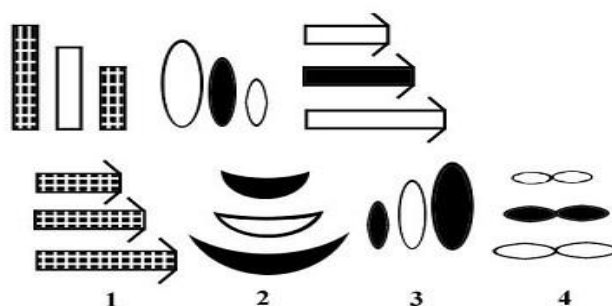
26. Ортиқча фигурани белгиланг.

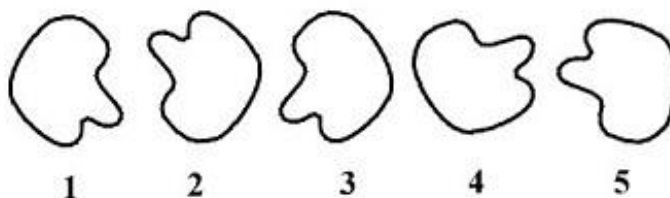
27. Ортиқча фигурани белгиланг.

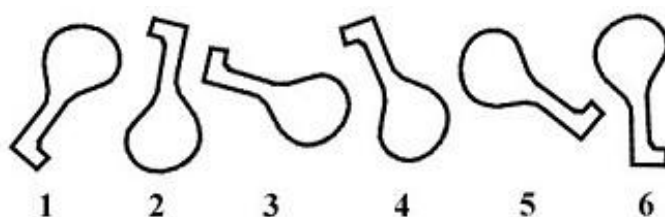
28. Юқори қатордаги биринчи фигура иккинчисига учинчиси эса қолиб кетганига тегишли эканлигини инобатга олган ҳолда, рақамланган 4та фигурадан қолдирилган фигурани киритинг.

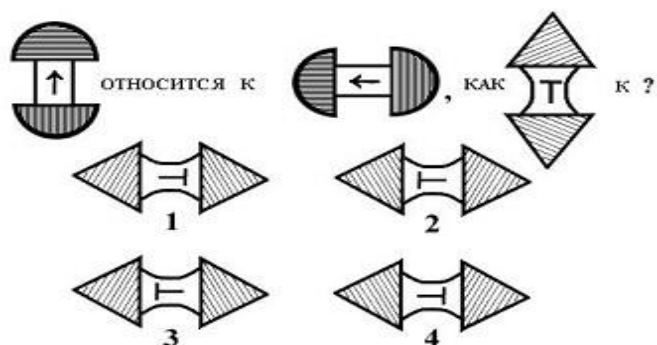
29. Ортиқча фигурани белгиланг.

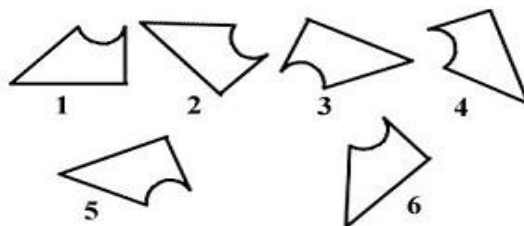
30. Ортиқча фигурани белгиланг.

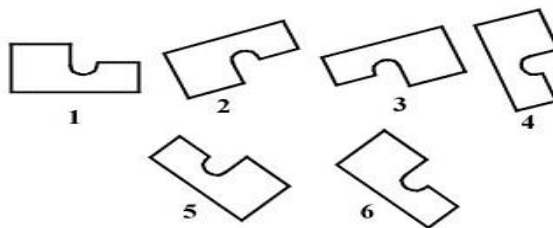
31. 4та рақамланган фигуралардан, қолдирилган фигурани киритинг.

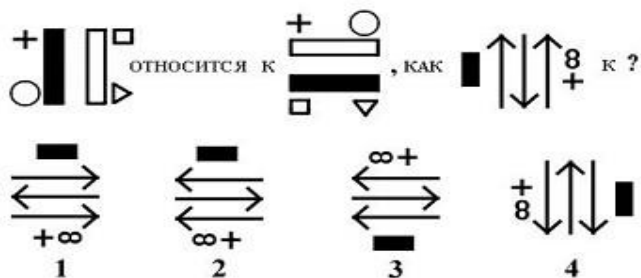
32. Ортиқча фигурани белгиланг.

33. Ортиқча фигураларни белгиланг.

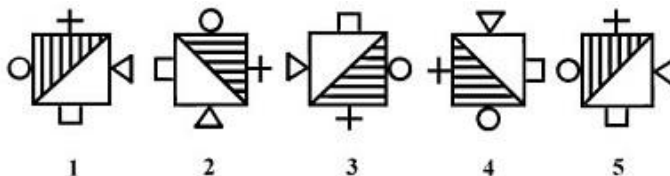
34. 4та рақамланган фигуралардан танлаб, қолдирилган фигурани киритинг.

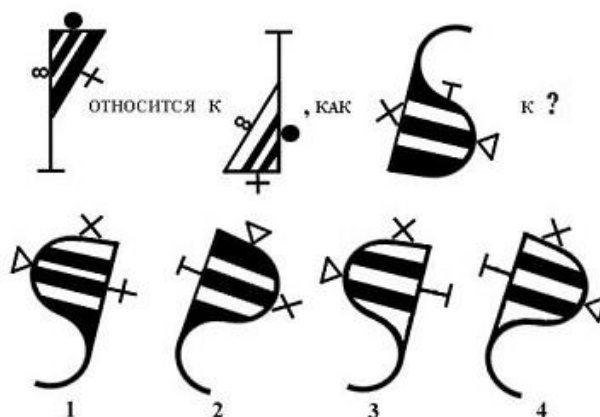
35. Ортиқча фигураларни белгиланг.

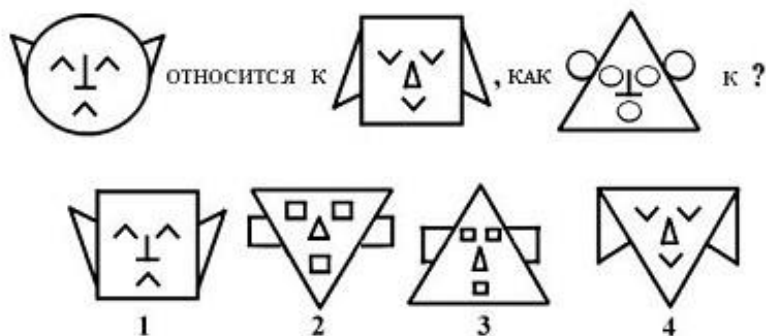
36. Ортиқча фигурани белгиланг.

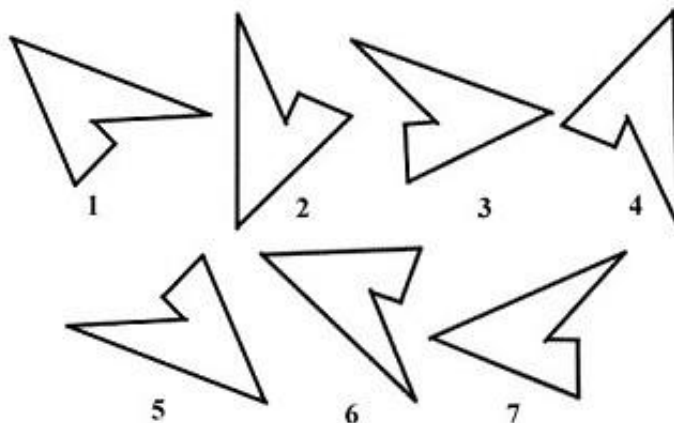
37. 4та рақамланган фигуралардан танлаб, қолдирилган фигурани киритинг.

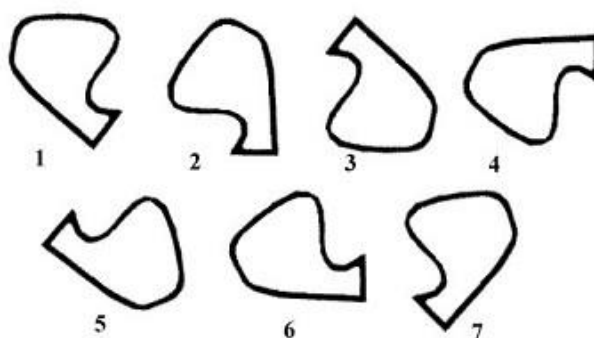
38. 4та рақамланган фигуралардан танлаб, қолдирилган фигурани киритинг.

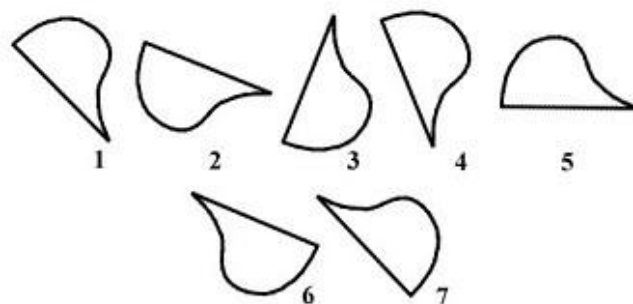
39. Ортиқча 2та фигурани белгиланг.

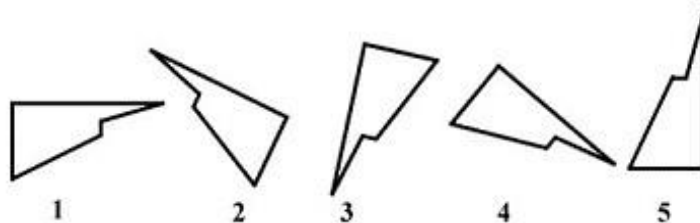
40. Ортиқча 3та фигурани топинг.

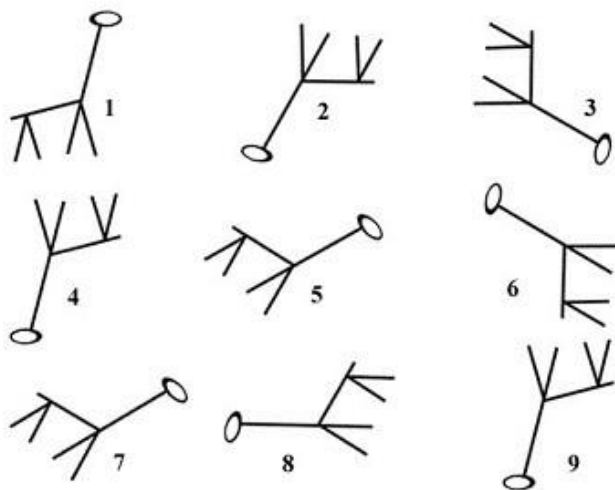
41. Ортиқча 3та фигурани топинг.

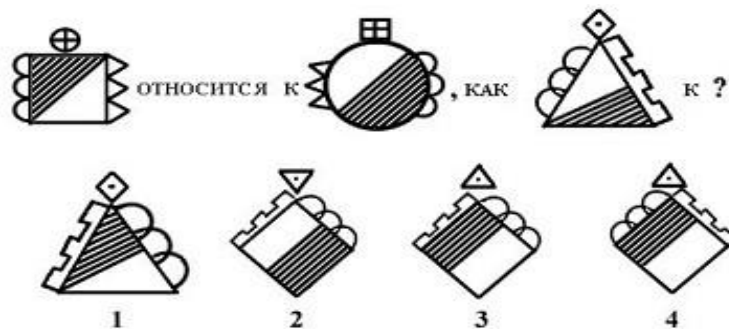
42. Ортиқча 2та фигурани белгиланг.

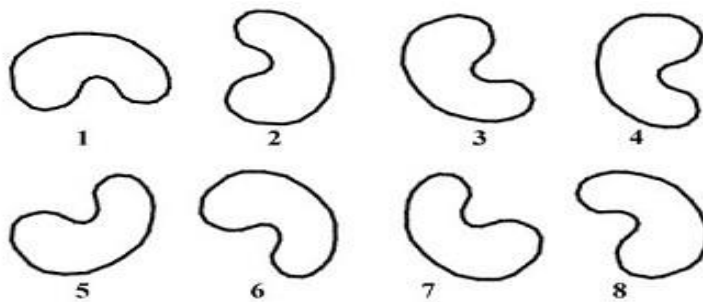
43. Ортиқча фигурани белгиланг.

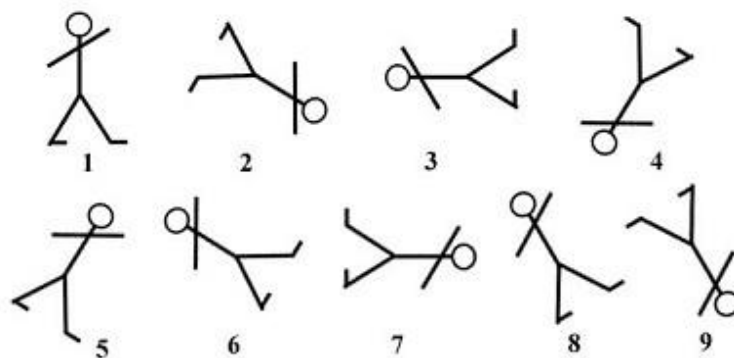
44. 4та рақамланган фигуралардан танлаб, қолдирилган фигурани киритинг.

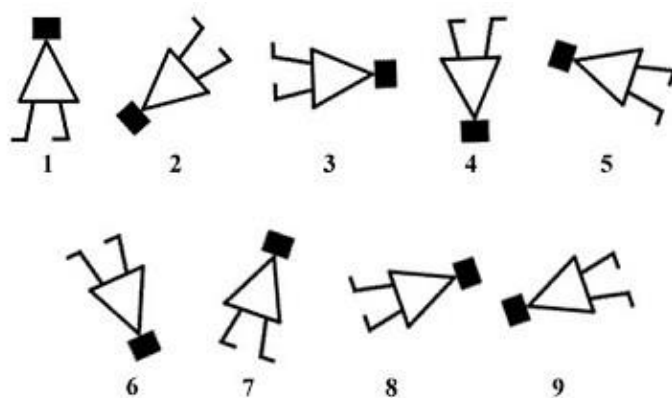
45. Ортиқча 2та фигурани топинг.

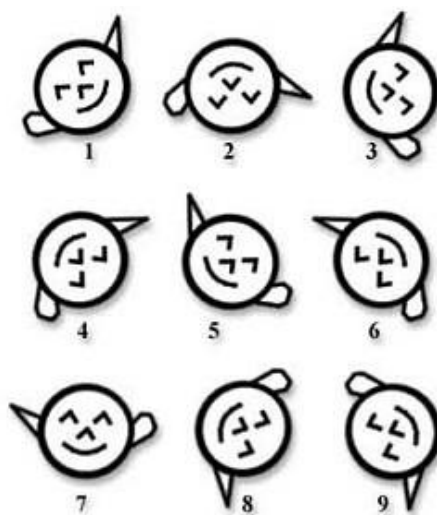
46. Ортиқча фигурани белгиланг.

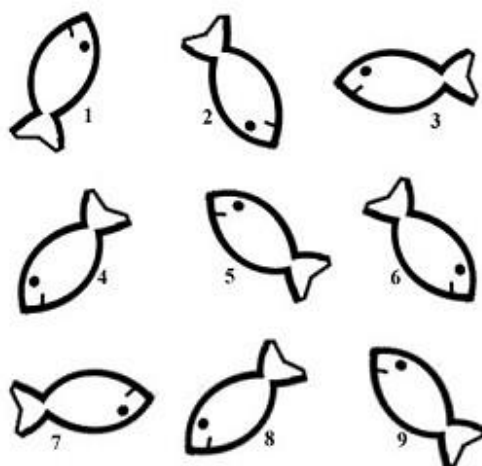
47. Ортиқча 3та фигурани топинг.

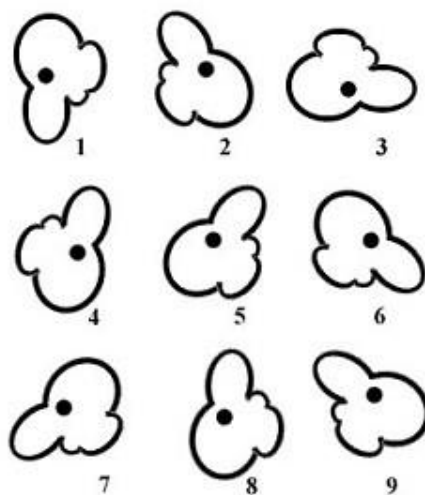
48. Ортиқча 3та фигурани топинг.

49. Ортиқча фигурани белгиланг.

50. Ортиқча 3та фигурани топинг.

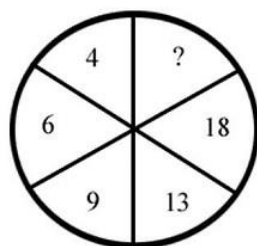

Рақамли тест.

1. Рақамлар қаторини давом этинг.

18 20 24 32 ?

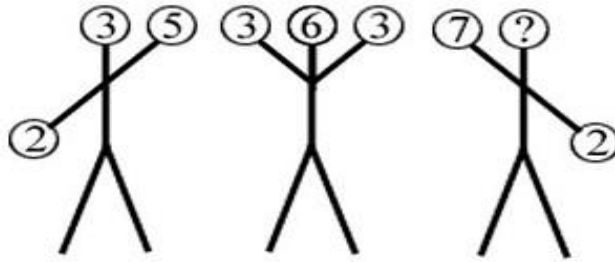
2. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

3. Рақамлар қаторини давом этинг.

212 179 146 113 ?

4. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

5. Рақамлар қаторини давом этинг.

6 8 10 11 14 14 ?

6. Қавс ичига тегишли рақамни қўйинг.

17 (112) 39

28 () 49

7. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

3 9 3

5 7 1

7 1 ?

8. Рақамлар қаторини давом этинг.

7 13 24 45 ?

9. Қавс ичига тегишли рақамни қўйинг.

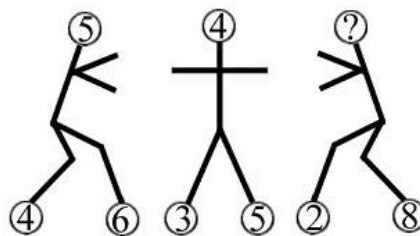
234 (333) 567

345 () 678

10. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

4 5 7 11 19 ?

11. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

12. Рақамлар қаторини давом этинг.

6 7 9 13 21 ?

13. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

4 8 6
6 2 4
8 6 ?

14. Рақамлар қаторини давом этинг.

64 48 40 36 34 ?

15. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

2	6	?	9
54	18	81	27

16. Қавс ичига тегишли рақамни қўйинг.

718 (26) 582
474 () 226

17. Рақамлар қаторини давом этинг.

15 13 12 11 9 9 ?

18. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

9 4 1
6 6 2
1 9 ?

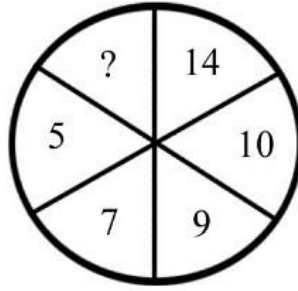
19. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

11 12 14 ? 26 42

20. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

8 5 2
4 2 0
9 6 ?

21. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

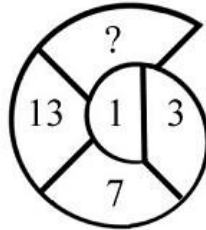

22. Қавс ичига тегишли рақамни қўйинг.

341 (250) 466

282 () 398

23. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

24. Қавс ичига тегишли рақамни қўйинг.

12 (336) 14

15 () 16

25. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

4 7 6

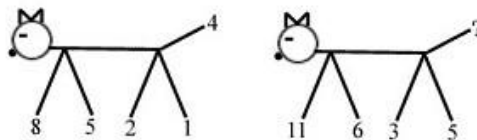
8 4 8

6 5 ?

26. Рақамлар қаторини давом этинг.

7 14 10 12 14 9 ?

27. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

28. Қавс ичига тегишли рақамни қўйинг.

17 (102) 12

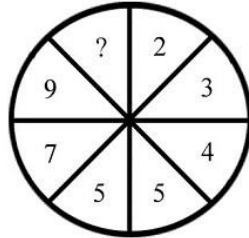
14 () 11

29. Рақамлар қаторини давом этинг.

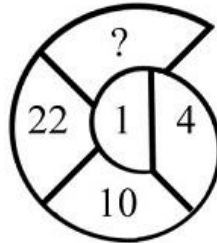
172 84 40 18 ?

30. Рақамлар қаторини давом этинг. 1 5 13 29 ?

31. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

32. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

33. Рақамлар қаторини давом этинг.

0 3 8 15 ?

34. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

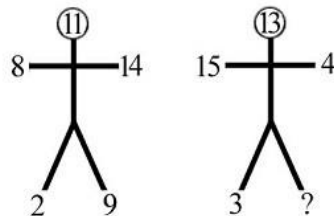
1 3 2 ? 3 7

35. Қавс ичига тегишли рақамни қўйинг.

447 (366) 264

262 () 521

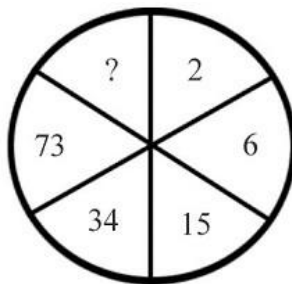
36. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

37. Рақамлар қаторини давом этинг.

4 7 9 11 14 15 19 ?

38. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

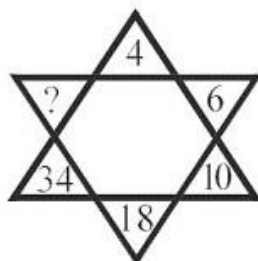
39. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

3 7 16
6 13 28
9 19 ?

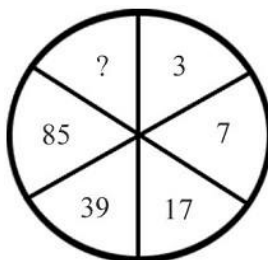
40. Сўроқлар ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

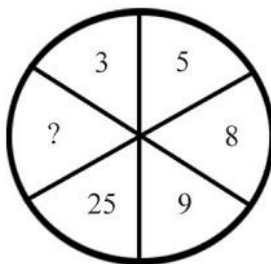
41. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

42. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

43. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

44. Қавс ичига тегишли рақамни қўйинг.

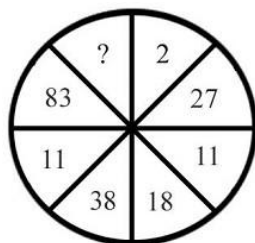
643 (111) 421

269 () 491

45. Рақамлар қаторини давом этинг.

857 969 745 1193 ?

46. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

47. Тегишли рақамларни қўйинг.

9 (45) 81

8 (36) 64

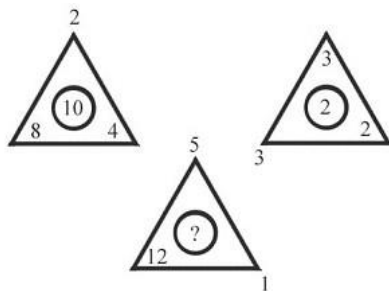
10 () ?

48. Рақамлар қаторини давом этинг. 7 19 37 61 ?

49. Рақамлар қаторини давом этинг.

5 41 149 329 ?

50. Сўроқ ўрнига тегишли рақамни қўйинг.

ТЕСТЛАР ЖАВОБЛАРИ:

Кўргазмали – қиёфа тест		Рақамли тест	
1	4	1	48
2	3	2	24
3	2	3	80
4	4	4	5
5	1	5	18
6	4	6	154
7	4	7	3
8	4	8	86
9	4	9	333
10	5	10	35
11	3	11	5
12	3	12	37
13	2	13	7
14	1	14	33
15	4	15	3
16	5	16	14
17	3	17	6
18	5	18	4
19	2	19	18
20	6	20	3
21	5	21	18
22	1	22	232
23	4	23	21
24	4	24	480
25	4	25	2

Кўргазмали – қиёфа тест		Рақамли тест	
26	3	26	19
27	5	27	3
28	2	28	77
29	3	29	7
30	3	30	61
31	3	31	11
32	5	32	46
33	2 и 5	33	24
34	2	34	5
35	1 ва 2	35	518
36	3	36	3
37	3	37	19
38	2	38	152
39	3 ва 6	39	40
40	1, 3 ва 6	40	20
41	2, 3 ва 6	41	66
42	1 ва 4	42	179
43	8	43	64
44	3	44	111
45	1, 6 ва 7	45	297
46	7,	46	6
47	2, 6 ва 7	47	55
48	1, 6 ва 8	48	91
49	6	49	581
50	5, 6 ва 8	50	6

А.МАХМУДОВ, А.ТОШЕВ, М.ТОШЕВ

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ
ШАХМАТ ЎЙИНИГА ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ
БАҲОЛАШНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ**

МЕТОДИК ҚЎЛЛАНМА

Нашриёт рўйхат рақами № 1043191. 24.09.2021-у.

Босишга рухсат этилди: 17.01.2022.

“Times New Roman” гарнитураси. Қоғоз бичими: 60x84 ¹/₁₆

Нашриёт босма табағи 2,6. Адади 100 нусха.

100000, Тошкент шаҳри, Мирзо Улуғбек тумани,

М.Исмоилий кўчаси, 1-Г уй.

ООО “АКТИВ ПРИНТ” босмахонасида чоп этилди.

Тошкент, Чилонзор 25, Лутфий 1А.